

Rekabet Politikalarının Esasları

BURAK GÜNALP

HÜSEYİN ÖZEL

Doç. Dr., İktisat Bölümü
Hacettepe Üniversitesi

Doç. Dr., İktisat Bölümü
Hacettepe Üniversitesi

Özet

Bu çalışmada, rekabet politikaları için genel esaslar tartışılmaktadır. Çalışmada, başarılı bir rekabet politikasının kendisine hedef olarak idealize edilmiş bir “tam rekabet” modelini seçmek yerine, “aksak” rekabet koşullarında bile rekabetin işleyebilmesini sağlayacak biçimde oluşturulması gerektiği ileri sürülmektedir. Rekabet politikası yarışabilirliği ve/veya Schumpeterci bir “yaratıcı yıkım” sürecini özendirmediği ölçüde aksak rekabet koşullarında bile başarılı olabilir. Bu bakımdan çalışmada ilk olarak bu tür politikaların rekabeti özendirecek uygun bir kurumsal yapıyı geliştirmeye yönelmeleri gerektiğini, ikinci olarak da böyle bir ortamda rekabet bakımından önemli olan sorunun piyasada yer alan firmaların sayısı ya da büyüklüğü olmayıp piyasaya giriş çıkışların kolay olup olmaması sorunu olduğunu, bu yüzden de rekabet politikaları oluşturulurken giriş çıkış engellerinin azaltılmasına yönelik düzenlemelerin geliştirilmesinin gerekli olduğu düşünceleri savunulmaktadır.

Anahtar kelimeler:

Abstract

This paper is an attempt at developing general guidelines for competition policies. We argue that a successful competition policy should not use the notion of “perfect competition” as an ideal state to be achieved, but rather, it should be concerned with the working of competition even in an environment characterized by “imperfect” competition. Even in such markets competition policy can be successful to create efficiency either if it promotes contestability or if it encourages dynamic competition to promote Schumpeterian “creative destruction” process. In this regard we argue first that competitive policy should be concerned with developing an appropriate institutional structure that promotes competition. And our second argument is that, since what matters for competition is not the number or the sizes of firms existing in the market, but the ease of entry and exit, the arrangements concerning barriers to entry and exit are of utmost importance in designing competition policies.

Keywords:

Giriş

Bu çalışmada, rekabet politikaları için genel esaslar tartışılmaktadır. Çalışmada, başarılı bir rekabet politikasının kendisine hedef olarak idealize edilmiş bir “tam rekabet” modelini seçmek yerine, “aksak” rekabet koşullarında bile rekabetin işleyebilmesini sağlayacak biçimde oluşturulması gerektiği ileri sürülmektedir. Makalede ileri sürülecek temel görüş, rekabet politikalarının piyasaların “yarışabilirliğini” ve/veya Schumpeterci bir “yaratıcı yıkım” sürecini özendirdiği ölçüde, aksak rekabet koşullarında bile başarılı olabileceğidir. Bu bakımdan çalışmada ilk olarak bu tür politikaların rekabeti özendirecek uygun bir kurumsal yapıyı geliştirmeye yönelmeleri gerektiğini, ikinci olarak da böyle bir ortamda rekabet bakımından önemli olan sorunun piyasada yer alan firmaların sayısı ya da büyüklüğü olmayıp piyasaya giriş çıkışların kolay olup olmaması sorunu olduğunu, bu yüzden de rekabet politikaları oluşturulurken giriş çıkış engellerinin azaltılmasına yönelik düzenlemelerin geliştirilmesinin gerekli olduğu düşünceleri savunulmaktadır. Bu amaçla önce statik rekabet anlayışı ile bu anlayışın bakış açısından tam rekabet varsayımına yöneltilen önemli bir eleştiri olan yarışabilir piyasalar teorisi ele alınacak, daha sonra da dinamik bir bakış açısından rekabet sürecine nasıl yaklaşılabileceği tartışılacaktır. Bu tartışmalardan hareketle de, rekabet politikaları belirlenirken üzerinde durulması gereken noktalar değerlendirilecektir.

Statik Rekabet Anlayışı ve Yarışabilir Piyasalar Teorisi

Yarışabilir piyasalar teorisi, esas olarak “tam” rekabet modelinin idealize edilmiş varsayımlarına yönelik eleştiriler çerçevesinde formüle edilmektedir. Bu bakımdan yarışabilir piyasalar teorisi rekabetin işleyişinde çok sayıda küçük firmanın gerekliliğini sorgulamakta ve “aksak” rekabet koşullarında bile tam rekabet modelinde öngörülen sonuçların, esas olarak fiyatın marjinal maliyete eşit olduğu sonucunun bu varsayım olmadan da nasıl ortaya konabileceğini irdelemektedir. Yaklaşımına göre mükemmel yarışabilir bir piyasa, piyasaya girişlerin serbest ve piyasadan çıkışların maliyetsiz olduğu bir piyasa olarak tanımlanmaktadır. Piyasaya girişlerin serbest olması Stigler (1968) anlamındadır; Stigler (1968: 67) giriş engelini, endüstriye girme amacıyla olan yeni firmaların katlanması gereken, buna karşılık endüstride halihazırda faaliyet gösteren firmaların katlanması gerekmeyen her türlü maliyet olarak tanımlamaktadır. Başka deyişle serbestlik, piyasaya girişlerin maliyetsiz ya da kolay olduğu anlamına

gelmemektedir; potansiyel rakipler (*potential entrants*), herhangi bir kısıtlama olmaksızın, piyasada yerleşik firmaların (*incumbents*) sahip olduğu üretim teknolojilerinin aynalarına ulaşabilmekte ve onlarla aynı talebe yönelik olarak üretim yapabilmektedir. Piyasadan çıkışların maliyetsiz olması ise, herhangi bir firmanın, piyasadan çıkarken, piyasaya giriş sürecinde harcamak durumunda kaldığı tutarın tamamını (normal kullanıcı maliyeti ile yıpranmaya karşılık gelen tutar düşüldükten sonra) geri toplayabilmesi anlamına gelmektedir. Piyasadan çıkışlar maliyetsiz ise piyasaya girişler maliyetsiz bir şekilde tersine çevrilebiliyor demektir. Piyasaya girişler, maliyetsiz olmasa da küçük bir kayıpla tersine çevrilebiliyor ise piyasanın “neredeyse” mükemmel yarışabilir bir piyasa olduğundan söz etmek mümkündür.

Mükemmel yarışabilir piyasaların diğer bir özelliği ise potansiyel rakiplerin, piyasaya girişin karlılığını, yerleşik firmaların piyasaya giriş gerçekleşmeden önceki fiyatlarında değerlendirmeleridir. Potansiyel rakipler kendilerinin piyasaya girmesiyle yaratılacak olan endüstri üretimindeki artışın fiyatları düşüreceğinin farkındadırlar. Ancak potansiyel rakipler, yerleşik firmaların fiyatlarının altına indikleri takdirde, belirledikleri fiyatta istedikleri kadar (sınırı piyasa talep fonksiyonu olmak üzere) satış yapabileceklerini varsaymaktadırlar (Baumol, Panzar ve Willig, 1982: Bl. 1; Baumol, 1982).

Bu, Sylos postülasının kabul edildiği geleneksel teoriden farklıdır. Sylos postülasına göre potansiyel rakipler yerleşik firmaların üretim miktarlarının sabit ve piyasaya girişlere karşı duyarsız olduğunu düşünmektedirler. Mükemmel yarışabilir bir piyasada ise potansiyel rakipler, yerleşik firmalarının fiyatlarını kırarak onlara ait piyasanın tamamını veya bir kısmını ele geçirebileceklerini varsaymaktadırlar. Dolayısıyla yerleşik firmaların satışlarının sabit ve düşürülmesi imkansız olduğunu düşünmemektedirler.

Buraya kadar anlatılanlardan kolayca şu sonuca varmak mümkündür: İki veya daha çok firmanın faaliyet gösterdiği mükemmel yarışabilir bir piyasada fiyat hem ortalama hem de marjinal maliyete eşit olmak durumundadır. Yani fiyat duopolde dahi marjinal maliyetin üzerine çıkamaz. Dolayısıyla iki veya daha çok sayıda firmanın bulunması durumunda kaynak dağılımı, fiyat-marjinal maliyet eşitliği ile karakterize edilen birinci en iyi Pareto optimal fiyatlama kuralının gerektirdiği şekilde olacaktır. Yerleşik firmalar fiyatlarını marjinal maliyetin üzerine çıkardıklarında pozitif kar elde ediyor olacaklarından potansiyel rakiplerce piyasaya karlı girişler mümkün olacak ve marjinal maliyetin üzerindeki bir fiyat bu nedenle bir denge fiyatı olamayacaktır. Potansiyel

rakipler piyasaya girerek yerleşik firmaların fiyatlarının çok az altında bir fiyat belirleyecekler, yerleşik firmalara ait piyasanın tamamını veya bir kısmını ele geçirecekler ve pozitif karlar elde edeceklerdir (Baumol, Panzar ve Willig, 1982: Bl. 2).

Yerleşik firmaların piyasaya girişlere fiyatlarını düşürerek cevap vereceklerini düşünseler bile potansiyel rakipler piyasaya vur-kaç formunda girmeyi (*hit-and-run entry*) hala karlı bulacaklardır. Bir kar fırsatı karşısında, potansiyel rakipler piyasaya girecekler, yerleşik firmalar tepki gösterene kadar geçecek olan sürede geçici bir kar elde edecekler ve yerleşik firmalar fiyatlarını düşürdüğünde piyasadan çıkacaklardır (Baumol, 1982).¹

Sabit maliyetlerin, etkin endüstri yapısının doğal tekel olmasını gerektirecek kadar büyük olması durumunda dahi potansiyel rekabetin varlığı piyasayı disipline etmeye yetmektedir. Doğal tekel sözkonusu olduğunda tekeli firma için zarar anlamına gelecek olan marjinal maliyet fiyatlaması mümkün olamamaktadır. Ancak yine de, ikinci en iyi Pareto optimal fiyatlaması kuralı olan fiyatın ortalama maliyete eşit olduğu durum (Ramsey fiyatlaması) denge durumu olarak karşımıza çıkmaktadır. Doğal tekel tarafından saptanan ortalama maliyetin üzerindeki bir fiyat piyasaya karlı bir girişe imkan vereceğinden bir denge fiyatı olamayacaktır (Baumol, Panzar ve Willig, 1982: Bl. 2).²

Dolayısıyla bir piyasada bir tane ya da az sayıda firma olması o piyasada rekabetin olmadığı anlamına gelmemektedir. Eğer sözkonusu piyasa mükemmel yarışabilir bir piyasa ise potansiyel rekabet (sürekli var olan piyasaya giriş tehditleri) toplam refahın (üretici ve tüketici artıkları toplamının) sıfır kar kısıtı altında maksimizasyonunu garanti altına almaktadır.

Geleneksel teoride ölçek ekonomilerinin varlığı önemli bir giriş engeli olabilmektedir. Ölçek ekonomilerine yol açan en önemli faktörlerden biri sabit maliyetlerin varlığıdır.

¹ İki veya daha çok firmanın bulunduğu mükemmel yarışabilir bir piyasada fiyatın marjinal maliyetin üzerine çıkamayacağı sonucu, standart oligopol modellerinin aksine, yerleşik firmalar arasındaki stratejik etkileşimleri konusunda bir takım varsayımlar yapılmasını gerektirmektedir. Bu sonuç tamamen, olası kar fırsatlarını değerlendirmek için her an piyasaya girmeye hazır bekleyen potansiyel rakiplerin yerleşik firmaları disipline etmesine bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Diğer bir deyişle, sürekli (ve en azından vur-kaç formunda olabilecek) piyasaya giriş tehditleri fiyatın marjinal maliyetin üzerine çıkmasını engellemektedir (Baumol, Panzar ve Willig, 1982: 28).

² Doğal tekel durumunda, potansiyel rekabetin varlığı nedeniyle fiyatın ortalama maliyetin üzerine çıkamayacağı sonucu 1960'ların sonunda ortaya konmuş olsa bile, Baumol, Panzar ve Willig (1982) bu sonuçları, diğer piyasa yapılarına da uygulanabilen formel bir teoriden türetmişler ve ayrıca çok ürünlü durum için de geliştirmişlerdir.

Bilindiği gibi sabit maliyetler üretim ölçeğinden bağımsızdır ve uzun dönemde dahi üretim miktarının düşürülmesiyle bu maliyetleri azaltmak mümkün değildir. Bununla birlikte, uzun dönemde üretimin tamamen durdurulmasıyla sabit maliyetler elimine edilebilecektir. Sabit maliyetler batık olabilir veya olmayabilir. Batık maliyetler (*sunk costs*) üretim faaliyeti tamamen durdurulduğunda dahi elimine edilemeyen maliyetlerdir. Diğer bir deyişle batık maliyetler hiçbir zaman kurtarılamayan (*irrecoverable*) maliyetlerdir. Bu tür maliyetler, bir kez katlandıktan sonra artık üretimin fırsat maliyetinin bir parçası olmaktan çıkarlar. *Ex post* olarak sabittirler ve aynı sabit maliyetler gibi ölçek ekonomilerine neden olabilirler (Baumol ve Willig, 1981; Sharkey, 1982).³

Geleneksel teoride ölçek ekonomileri, sabit maliyetlerden mi yoksa batık maliyetlerden mi kaynaklandığı önemli olmaksızın bir giriş engeli yaratabilmektedir.⁴ Yarışabilir piyasalar teorisinde ise sabit maliyetlerin batık olup olmadığı önem taşımaktadır. Geleneksel teorisinin aksine, sabit maliyetler ve sabit maliyetlere bağlı olarak ortaya çıkan ölçek ekonomileri yarışabilir piyasalar teorisinde piyasaya giriş önünde bir engel teşkil etmemektedir. Ancak batık maliyetler için durum aynı değildir.

Sabit maliyetler yukarıda değinilen, yarışabilir piyasalar teorisinin de benimsediği, Stigler'in (1968) tanımına göre bir giriş engeli niteliği taşımazken, batık maliyetler aynı tanıma göre bir giriş engeli oluşturmaktadır. Bir kere katlandıktan sonra batık maliyetler artık firmanın fırsat maliyetinin bir parçası olmaktan çıkmaktadır; çünkü batık maliyetlerin (harcamaların) tanım gereği alternatif bir kullanımı sözkonusu değildir. Bu yönüyle batık maliyetler, potansiyel rakipler ile yerleşik firmalar arasında önemli bir asimetri yaratmaktadır. Yerleşik firma zamanında batık maliyetlere katlanmıştır ve bu tutar artık onun fırsat maliyetinin bir parçası değildir. Piyasaya girmeyi düşünen bir potansiyel rakip için ise bu harcama miktarı üretimin fırsat maliyetinin bir parçasıdır. Dolayısıyla potansiyel rakip için yatırımın beklenen getirisi, bu yatırımın, bir kez gerçekleştirildikten sonra geriye çevrilmesi mümkün olmayan batık kısmını (yani batık

³ Yukarıda belirtildiği gibi sabit maliyetler batık olabilir veya olmayabilir. Ancak bir karışıklığa yol açmaması açısından, batık olmayan sabit maliyetler için "sabit maliyetler", batık olan sabit maliyetler için ise "batık maliyetler" ifadelerini kullanmaktayız.

⁴ Geleneksel teoride ölçek ekonomilerinin ne şekilde bir giriş engeli yarattığı konusunda bakılacak temel kaynak Bain (1956: Bl. 3)'dür.

maliyetleri) kaybetme riskini de telafi edecek şekilde daha yüksek olmalıdır (Baumol ve Willig, 1981; Jacquemin, 1987: Bl. 4; Kessides, 1991).⁵

Yukarıda açıklandığı gibi, potansiyel rakiplerin yerleşik firmaların sahip olduğu üretim teknolojilerinin aynalarına ulaşabildiği ve onlarla aynı talebe yönelik olarak üretim yapabildiği bir piyasa, eğer piyasaya girişler maliyetsiz bir şekilde tersine çevrilebiliyor ise mükemmel yarışabilir bir piyasa olarak tanımlanmaktadır. Yine yukarıda yaptığımız açıklamalardan anlaşılacağı üzere, mükemmel yarışabilir piyasalar modelinin temel taşlarından biri, bu piyasaların vur-kaç şeklindeki girişlere karşı savunmasız olmasıdır. Eğer piyasaya girişler maliyetsiz bir şekilde tersine çevrilebilir değilse vur-kaç şeklindeki girişler mümkün olmayacaktır. Dolayısıyla batık maliyetler bir piyasanın mükemmel yarışabilir bir piyasa olup olmadığının belirlenmesi konusunda çok önemli bir rol oynamaktadır. Batık maliyetlerin varlığında piyasaya girişler sadece serbest olmamakla kalmayacak, aynı zamanda maliyetsiz bir şekilde tersine çevrilebilir de olmayacaktır; zira batık maliyetler tanım gereği hiçbir zaman kurtarılamayan maliyetlerdir. Sonuç olarak mükemmel yarışabilir bir piyasada üretim teknolojisi sabit maliyetler içerebilecek iken batık maliyetler içermeyecektir.

Tam Rekabet Modeline Karşı Mükemmel Yarışabilirlik Modeli

Gerek regülasyon gerekse de antitröst faaliyetlerinin teorik temelini geleneksel olarak tam rekabet modeli oluşturmuştur. Gerçekte hiçbir zaman ulaşılamayacağı bilirse de tam rekabet uzun yıllar bir endüstrinin yapısı ve performansı için bir ideal olarak kullanılmıştır.

Yarışabilir piyasalar teorisi yeni bir ideal veya standart olarak mükemmel yarışabilir piyasalar modelini önermektedir. Aynı tam rekabet gibi mükemmel yarışabilirlik de gerçekte ulaşılmaması mümkün olmayan, bir endüstrinin sadece yaklaşık olarak bu modele uygun davrandığından bahsedebileceğimiz bir piyasa modelidir. Tam rekabet ve mükemmel yarışabilirlik modellerinin her ikisi de ulaşılmaması imkansız idealler olsa da pek çok endüstrinin yapısı ve performansı mükemmel yarışabilirlik modelinden

⁵ Sabit maliyetlere bağlı olarak ortaya çıkan ölçek ekonomilerinin yarışabilir piyasalar teorisinde niçin bir giriş engeli olmayacağı ve batık maliyetlerin hangi anlamda bir giriş engeli yaratacağı konuları ayrıntılı olarak Baumol ve Willig (1981) ve Kessides (1991) tarafından tartışılmaktadır.

hareketle ölçülebilmekte, tam rekabet modelinden hareketle ölçülememektedir. Yani bu modellerin her ikisi de birer idealdir ancak mükemmel yarışabilir piyasalar modeli daha iyi bir idealdir (Bailey ve Baumol, 1984: 119).

Bilindiği gibi tam rekabet modelinin en önemli varsayımlarından biri piyasada çok sayıda firmanın bulunması ve her bir firmanın toplam üretimin çok küçük bir kısmını gerçekleştirmesidir. Bu varsayım, ölçek ekonomilerinin ve kapsam ekonomilerinin varlığı nedeniyle küçük ölçekli firmaların etkin olmadığı ve uzun dönemde yaşamlarını sürdürebilmelerinin imkansız olduğu bir endüstriyi otomatik olarak dışlamaktadır. Diğer bir deyişle tam rekabet modelindeki tüm firmaların küçük olması koşulu piyasa yapısının etkin olması (toplam endüstri maliyetlerini minimize edecek şekilde olması) kavramı ile tutarlı değildir. Pek çok endüstride, teknoloji öyle gerektirdiği için küçük ölçekli firmaların varlığı mümkün olmamakta ve tam rekabet modeli bu gibi durumlarda hem ulaşılamaz hem de geçersiz olmaktadır. Tam rekabet modelinde piyasada az sayıda büyük ölçekli firma olamaz; çünkü bu durumda bu firmalar üretim kararları ile fiyatı etkileyebileceklerdir. Önceki bölümde de belirtildiği gibi mükemmel yarışabilirlik modelinde ise piyasada az sayıda firma olması rekabetin olmadığı anlamına gelmemektedir. Piyasayı disipline eden ve fiyatın marjinal maliyetin üzerine çıkmasını engelleyen, potansiyel rekabet, yani sürekli var olan piyasaya giriş tehditleridir.

Mükemmel yarışabilir piyasalar modelinde endüstri yapısı her zaman etkin olmalıdır. Eğer bir endüstri mükemmel yarışabilir bir endüstri ise ve toplam üretim en ucuz bir şekilde dört firma ile gerçekleştirilebiliyorsa o zaman piyasada tam olarak dört firma bulunmalıdır. Dolayısıyla mükemmel yarışabilir piyasalarda küçük üretimli çok sayıda firmanın bulunması zorunlu değildir. Etkin endüstri yapısının piyasada bir ya da az sayıda firmanın bulunmasını gerektirdiği durumlarda sökonusu piyasa hala mükemmel yarışabilirlik modeli ile karakterize edilebilmektedir.⁶ Böylece mükemmel yarışabilirlik modeli tam rekabet modelinin yapamadığını yapabilmektedir: Üretim teknolojisinin bir sonucu olarak etkin endüstri yapısının yoğunlaşmayı kaçınılmaz kıldığı piyasalar için mükemmel yarışabilirlik modeli performans için bir standart sağlayabilmektedir. Yoğunlaşmanın yüksek olduğu çeşitli endüstriler tam rekabet modelinden çok uzak iken mükemmel yarışabilirlik modeline yakın davranabilmektedir. Ancak yarışabilir piyasalar

⁶ Tam rekabet modelinde üretilen malın homojen olduğu varsayılırken mükemmel yarışabilir piyasalar modelinde bu konuda da esneklik vardır. Üretilen her bir tür en az iki üretici tarafından satıldığı müddetçe mükemmel yarışabilir piyasalarda yine fiyat marjinal maliyetin üzerine çıkamayacaktır (Baumol, Panzar ve Willig, 1982: Bl. 11).

teorisinin esas önemi, gerçekte kaç tane endüstrinin mükemmel yarışabilir olduğu ile ilgili değildir. Nasıl ki gerçekte bir tam rekabet piyasası bulmak imkansız ise bir piyasanın mükemmel yarışabilir olması da çok enderdir. Yarışabilir piyasalar teorisinin esas önemi, *az sayıda firmanın faaliyet gösterdiği piyasalar da dahil olmak üzere* pek çok piyasadaki fiyat ve endüstri yapısının, bu piyasaların mükemmel yarışabilir olması durumundaki (ideal) fiyat ve endüstri yapıları ile karşılaştırmasına imkan vermesinden ileri gelmektedir (Baumol, 1982: 3-4; Bailey ve Baumol, 1984: 113).

Kısaca, mükemmel yarışabilir piyasalar modeli, uygulanabilirliği tam rekabet modelinden daha geniş olan daha iyi bir ideal veya standart olarak karşımıza çıkmaktadır. Mükemmel yarışabilir piyasalar modeli tam rekabet modelinin bütün istenilir özelliklerine de sahiptir. Tam rekabet modelinin istenilir özelliklerini dört ana başlık altında toplamak mümkündür: (1) Firmaların uzun dönemde normal karın üzerinde kar elde etmemeleri, (2) uzun dönemde etkin olmayan firmaların elimine olması, (3) çapraz sübvansiyonun mümkün olamaması ve (4) birinci en iyi fiyatlandırma kuralı olan fiyat marjinal maliyet eşitliğinin geçerli olması nedeniyle kaynak dağılımında etkinliğin sağlanması (Bailey ve Baumol, 1984: 115-117).

Tam rekabet piyasalarında, piyasaya girişlerin serbest olması sayesinde aşırı karlar uzun dönemde elimine olmaktadır. Ayrıca, uzun dönemde, etkin olmayan firmaların piyasada barınmaları da mümkün olmamaktadır; çünkü böyle bir durumda bu firmaların yerini, aynı üretimi daha düşük maliyetle gerçekleştirebilecek yeni firmalar alacaktır. Normal üstü karların ve etkin olmayan firmaların uzun dönemde eliminasyonu mükemmel yarışabilir piyasalarda da benzer bir mekanizmayla gerçekleşmektedir. Her iki durumda da, yerleşik firmalardan daha düşük fiyat uygulayacak potansiyel rakipler için kar olanakları sözkonusu olacağından piyasaya girmek cazip hale gelecektir. Sonuçta, piyasaya girişler önünde bir engel olmadığı için yeni firmalar üretime dahil olacak ve hem fiyatlar hem de karlar düşecektir.

Tam rekabet piyasalarının diğer bir istenilir özelliği çapraz sübvansiyonun (cross subsidy) mümkün olmamasıdır. Çapraz sübvansiyon, çok ürünlü bir firmanın, ürünlerinden bazıları için çok düşük fiyatlar uygulaması, ortaya çıkacak gelir kaybını ise diğer ürünlerine çok yüksek fiyatlar uygulayarak telafi etmesidir. Mükemmel yarışabilir piyasalarda da çapraz sübvansiyona yer yoktur. Gerek tam rekabet piyasalarında gerekse de mükemmel yarışabilir piyasalarda çapraz sübvansiyon, firmaların uzun dönemde aşırı

kar elde edememelerine bağılı olarak uygulanabilir olmamaktadır. Dolayısıyla her iki piyasa modelinde de saldırgan (predatory) fiyatlandırmanın firmalarca tekeli gücü sağlayan bir silah olarak kullanılma olasılığı azalmaktadır.

Son olarak tam rekabet piyasalarında fiyatın marjinal maliyetin üzerine çıkamaması kaynak dağılımında etkinliği beraberinde getirmektedir. Önceki bölümde gördüğümüz gibi iki veya daha çok firmanın faaliyet gösterdiği mükemmel yarışabilir bir piyasada da fiyat marjinal maliyete eşit olmak durumundadır.⁷ Mükemmel yarışabilir bir piyasada tek bir firma varsa bu firma bir doğal tekel olmak durumundadır ve doğal tekel için marjinal maliyet fiyatlaması zarar anlamına gelecektir. Ancak doğal tekel durumunda dahi fiyatın ortalama maliyetin üzerine çıkması mümkün değildir.

İki veya daha çok firmanın bulunduğu mükemmel yarışabilir bir piyasada fiyatın marjinal maliyete eşit olması sonucu geleneksel yaklaşımda öngörülenden çok farklı bir sonuçtur. Geleneksel yaklaşıma göre bir endüstrideki firma sayısı ne kadar küçükse fiyat ile marjinal maliyet arasındaki fark da muhtemelen o kadar büyük olacaktır. Firma sayısı arttıkça fiyat tedrici olarak marjinal maliyete yaklaşacak ve tam rekabette marjinal maliyete eşit olacaktır. Buna bağılı olarak piyasa performansında da bir süreklilik sözkonusudur. Tekel piyasasında performans (refah) en düşük iken, firma sayısı arttıkça giderek yükselmekte ve ideal olan tam rekabet piyasasında maksimuma ulaşmaktadır. Mükemmel yarışabilir piyasalarda ise tekel ve duopol piyasaları arasında keskin bir ayırım vardır ve performans açısından süreklilik yoktur. Endüstrideki firma sayısı birden ikiye çıkar çıkmaz denge fiyatı marjinal maliyete eşit olmakta ve performans maksimuma yükselmektedir (Baumol, Panzar ve Willig, 1982: 28; Baumol, 1982: 2).

Sonuç olarak, rekabet politikaları oluşturulurken tam rekabet yerine mükemmel yarışabilirliğin bir ideal olarak benimsenmesinin, regülasyon sürecinde tam rekabet modelinin getirdiği kısıtlamalardan kurtulabilmeyi sağladığından, hem politikaların esnekliğini artırabileceğini, hem de belki de daha önemlisi, piyasalarda etkinliğin artmasına yol açabileceğini ileri sürmek mümkün görünmektedir. Yine de, yarışabilir piyasalar teorisinin en kısıtlayıcı tarafı, bu yaklaşımın hala statik bir rekabet modelini

⁷ Piyasa mükemmel yarışabilir bir piyasa olduğu müddetçe, az sayıda firma içerse dahi, tam rekabetin bütün istenilir özelliklerine, tam rekabetteki benzer bir mekanizmayla ulaşılmaktadır: Normal üstü kar elde eden ve etkin olmayan firmaların yerini yeni firmalar almaktadır. Ancak tam rekabet modelinde potansiyel rekabetin önemi vurgulanmamakta, piyasada az sayıda firma olduğunda, bu firmaların üretim kararları ile fiyatı etkileyebilecekleri düşünülmektedir. Bu nedenle tam rekabet modeli az sayıda firma içeren endüstriler için geçerli değildir. Dolayısıyla herhangi bir tam rekabet piyasası aynı zamanda mükemmel yarışabilir bir piyasa olmak zorunda iken bunun tersi geçerli değildir (formel bir gösterim için bkz. Baumol, Panzar ve Willig (1986: 342-343)). Bu yönüyle mükemmel yarışabilir piyasalar modeli, tam rekabet modelinin bir genelleştirmesidir.

öngörmesi ve rekabetin dinamik bir süreç olarak işleyişini gözardı etmesidir. Bu yüzden rekabet konusundaki dinamik yaklaşımlara gözetmek yararlı olacaktır.

Dinamik Bir Süreç Olarak Rekabet

Görüldüğü gibi, geleneksel “tam” rekabet yaklaşımı, statik kaynak dağılım sorununu dikkate almakta ve rekabetin dengeye götüren rolüne ağırlık vermektedir. Bu analiz, girişimcilerin birbiri arasındaki rekabetin, onları piyasanın ya da endüstrinin yapısını bile değiştirebilecek nitelikteki teknolojik yenilikleri ya da yeni üretim yöntemlerini benimsemeye yöneltebilmesi gibi bir olasılığı gözardı etmektedir.

Aslında, rekabetin böyle dinamik bir rol oynayabileceği düşüncesi, iktisadın kurucusu Adam Smith’in *Ulusların Zenginliği* (Smith 1776) adlı kitabındaki ölümsüz işbölümü tartışmasının da ortaya koyduğu üzere, oldukça eski bir bakış açısıdır. Smith, *Ulusların Zenginliği*’nin özellikle Birinci Kitabın ilk üç bölümünde, işbölümü ile sermaye birikim sürecinin ekonomide içsel olarak yaratılmış değişmelere, hatta dengesizliklere yol açabileceğini ileri sürmektedir. Smith’e göre bu değişme ve dengesizlikler, “serbest” rekabet temelinde işleyen sermaye birikim sürecinin hem nedeni hem de aynı zamanda sonucudur. Sermaye sahipleri arasındaki, daha ucuza üretip daha fazla kar elde etmeye çalışma biçimindeki rekabet, üretimin teknik koşulları ile işbölümünde iyileştirmelere yol açmaktadır. İşbölümündeki gelişmeler ise, yeni teknolojilerin üretim sürecine sokulmasını sağlayarak rekabet sürecine dinamik bir özellik kazandıracaktır.

Bir başka deyişle Adam Smith ile onun kurucusu olduğu Klasik iktisat anlayışına göre, rekabetin hem dengeye götürücü rolünün yanısıra, onunla aynı anda işleyen bir dengesizlik yaratıcı rolünden de söz etmek mümkündür. Piyasa sisteminin, uzun dönemde kar oranlarının bütün sektörler arasında eşitleyen kar oranına karşılık gelen denge fiyatlarını tanımlayan “çekim merkezi” (*center of gravity*) ile nitelenen uzun dönem dengesi, esas olarak sermayenin ekonomideki farklı sektörler arasında serbestçe hareket ettiğini öngören serbest rekabet tarafından sağlanmaktadır. Sermayenin sektörler arasındaki, yüksek kar oranları arama biçimindeki serbestçe yer değiştirmesi, uzun dönemde farklı sektörler arasındaki kar oranlarının birbirine eşitlenmesine yol açmakta ve sistemin denge durumuna ulaşmasını sağlamaktadır (Tanyeri, 2000).

Ancak öte yandan da, “serbest” rekabet, teknolojik değişme ve yenilikler biçimindeki devrimci unsurları da üretim sürecine sokabilmekte ve böylece piyasadaki denge

durumunu sürekli değiştirebilmektedir. Bu bakımdan, Klasik iktisatçıların benimsediği “serbest” rekabet anlayışının Neoklasik iktisatçıların benimsediği “tam” rekabet anlayışından önemli bir farkı, rekabetin belirli bir piyasadaki, ya da ekonominin genelinde herbirisi piyasa fiyatını etkilemeyecek kadar küçük firmaların varlığını gerektirmemesidir. Başka bir deyişle, bu anlayışa göre, piyasa ya da ekonomideki oligopolistik unsurların varlığı, sermaye sektörler arasında serbestçe dolaştığı sürece rekabeti engellememektedir. Bunun anlamı, rekabetin işleyişinde önemli olan noktanın firmaların sayısı ya da büyüklüğünün değil, piyasaya giriş ve çıkışların kolay olup olmamasıdır. Böyle bir bakış açısı rekabeti, üretim teknolojisinde gerçekleşen sürekli yeniliklerin ayrılmaz bir parçası olduğu dinamik bir süreç biçiminde ele almaktadır. Böyle bir bakış açısının vurgulanması gereken bir yönü, firmaları daha ucuza ve daha fazla üretmeye yönelten rekabet baskısı sonucu ortaya çıkan teknolojik yeniliklerin, ölçeye göre artan getirileri önemli hale getirmesidir (Richardson, 1976).

Rekabete ilişkin benzer bir bakış açısı, Menger, Mises, Hayek ve özellikle de Schumpeter’in temsil ettiği Avusturya iktisadının bakış açısıdır. Avusturya iktisadına göre, “tam” rekabet biçiminde anlaşılan rekabet, bir *süreci* betimlemekten çok bir durumu betimlemektedir (Audretsch *et al.*, 2001: 618). Bu iktisatçılara göre rekabet, kendi kendini sürdüren bir piyasa yapısını yaratma yeteneğine sahipse de, rekabetin işleyişı aynı zamanda piyasada dengesizlikler ya da dalgalanmalar yaratma eğilimi de taşımaktadır.

Örneğin Hayek’e göre (Hayek: 1937, 1945, 1948a, b, ve 1984), piyasa kurumunun temel işlevi, bireysel tüketici ve üreticilerin elinde parça parça halde bulunan bilgi kırıntılarını toplamak, biraraya getirmek ve piyasa fiyatları yoluyla bu bilgiyi diğer karar birimlerine iletmektir. Belirli bir anda toplumun üyelerinin elinde parçalar halinde bulunan bilgi, tek tek bireylerin toplumsal süreçlerin ya da piyasa süreçlerinin bilgisinin tümüne erişmelerini engellediğinden, belirli bir bireyin sistemin işleyişı bakımından önemli olan her türlü bilgiyi elinde tutması hem mümkün değildir; hem de aslında buna gerek yoktur. Bunun nedeni, gerekli bilgiyi toplayan, işleyen ve biraraya getiren bir kurum olarak piyasanın ve bu kurumun işleyiş biçimi olarak rekabetin, bireylerin sadece kendi çıkarlarına uygun biçimde davranmalarının giderek kimsenin planlamadığı halde sanki bir plana uygun bir biçimde gerçekleşiyormuş gibi görünen bir “kendiliğinden düzeni” (*spontaneous order*) ve etkin bir kaynak dağılımını sağlayıcı bir biçimde işlemesidir (Hayek, 1937: 54). Bir genel koordinasyon kurumu olarak işleyen rekabetçi

bir piyasanın varlığı, bireylerin elindeki parça parça bilgileri, herhangi bilinçli bir müdahale olmadan biraraya getirerek işlemekte ve fiyatlar yoluyla bunun ekonominin tümüne yayılmasını sağlamaktadır. (Hayek, 1945).

Hayek'in argümanının önemli bir parçası, piyasanın ve onun temel özelliği olan rekabetin bir *süreç* olarak anlaşılmasının gerekli olduğudur. Denge kavramı gerçekte, sistemin zamanın herhangi bir noktasındaki bir dinlenme durumu (*state of rest*) içinde olmasını değil, bireysel planların birbiriyle uyum içinde olmasını ve bu planların gerçekleşmesini anlatan bir kavramdır (Hayek, 1937: 40). Sözkonusu planların gerçekleşmesi, sürekli olarak yeni uyumların yapılmasını gerektirmektedir, çünkü bireyler için önemli olan bilginin içeriği sürekli değişmekte ve yenilenmektedir. Ancak böyle dinamik bir ortamda bile rekabet, bu parça parça bilgiyi toplayıp biraraya getirerek fiyatların üretim faktörlerinin görece kıtlıklarını yansıtmalarını sağlayabilir. Aslında kendi kendini sürdüren bir piyasa yapısının ortaya çıkmasını sağlayan süreç de budur; hiç kimse böyle bir yapının ortaya çıkması için bilinçli bir biçimde uğraşmasa bile.

Dolayısıyla, Avusturya yaklaşımı piyasa sistemini bir bilgi aktarma ve bilgiyi değerlendirme aracı olarak görmektedir; bu araç da tam rekabetin denge yaklaşımı gibi idealize edilen, değişmez bir durum olmak yerine dinamik bir süreç ile karakterize edilen rekabet yoluyla işlemektedir. Böyle bir bakış açısı, zaman, değişim ve sermaye birikimini, girişim etkinliğini zorunlu kılan önemli kavramsal sorunlar olarak görmektedir. (Caldwell, 2004: 326). Bir başka deyişle, rekabetin dinamik bir süreç olmasına yol açan temel etken, girişimcinin varlığıdır. Girişimcinin yalnızca üretim sürecinin organizasyonunu sağladığını düşünen statik rekabet anlayışına karşıt olarak Avusturya iktisadının rekabet anlayışı, girişimcinin oynadığı dinamik rolü öne çıkarmaktadır. Girişimcinin sahip olduğu bu önem, rekabetin, girişim etkinliği yoluyla bireylerin optimal planlarının birbiriyle uyum içerisinde olmasının sağlandığı bir tür "keşif süreci" olarak algılandığını göstermektedir (Hayek, 1984: 259). Yani, girişimci sürekli olarak gerçekleştirdiği yenilikler yoluyla kar fırsatlarının peşinde koşmakta, bu da rekabet sürecinin dinamik bir özellik kazanmasına yol açmaktadır. Yine de, girişimcinin yenilikleri üretim sürecine sokma rolünü en çok vurgulayan yazarın Schumpeter olduğu tartışmasızdır.

Schumpeter'e göre de piyasa sistemi, sermaye birikim sürecinin sürekli olarak yeni üretim yöntemleri, yeni endüstriyel organizasyon biçimleri, yeni taşıma yöntemleri ile

yeni piyasaların bulunmasını gerektiren, hatta yapısal istikrarsızlık eğilimi içeren, dinamik bir sistemdir. (Schumpeter, 1943: 83). Schumpeter'e göre sermaye birikim süreci tanım gereği, ekonomik yapının içeriden dönüştürüldüğü, eski olanın yok edilerek yerine yeni bir yapının geçirildiği bir "yaratıcı yıkım" (*creative destruction*) süreci ile nitelenmektedir (Schumpeter, 1943: 83). Bilindiği gibi yaratıcı yıkım sürecinin temelinde, yine yenilik yatmaktadır. Girişimci sürekli olarak yenilikleri piyasa sürecine getirmek, böylelikle de rakiplerine rekabet avantajı sağlamak yoluyla kar fırsatları peşine düştüğünden, karın kendisi, bu yeniliklerin sonucu olarak ortaya çıkan bir rant-benzeri (*quasi-rent*) olarak ortaya çıkmaktadır. Bir başka deyişle kar, yenilik getiren girişimcinin, bu yeniliğin piyasaya girişiyle rakiplerin bu yeniliği taklit etme ya da onu daha üstün bir yenilikle aşma konusunda başarılı oldukları dönem arasında sahip olduğu geçici tekel olmanın sağladığı bir ranttır. Ancak böyle bir durumda bile, rekabetin işleminin engellendiğinden sözedilemez; özellikle piyasaya giriş çıkışların kolaylığını belirleyen batık maliyetlerin bulunmadığı ya da görece önemsiz olduğu durumlarda, her zaman piyasaya yeni girişler ortaya çıkacak ve girişimcinin monopol gücüne sahip olduğu süre azalacaktır. Piyasanın kendisinde, monopolistik ya da oligopolistik unsurların varolduğu durumda bile, giriş tehdidinin varlığı piyasanın işleyişini engellemeyecektir (Audretsch *et al.*, 2001: 618-19).

Bununla birlikte, bu noktada, Schumpeter'in *Ekonomik Gelişme Teorisi* (Schumpeter, 1911) adlı yapıtı ile *Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi* (1943) adlı yapıtı arasında düşüncesinin önemli ölçüde bir değişim geçirdiği itirazı gerçekleştirilebilir. Schumpeter, sözü edilen bu ilk kitapta yenilik etkinliğinin, yüksek derecede rekabetçi koşullarda çalışan küçük firmalardan kaynaklandığını ileri sürerken daha sonraki yapıtında yenilik etkinliğinin temel kaynağının yüksek derecede oligopolistik endüstrilerde çalışan büyük firmalarda aranması gerektiğini ileri sürmektedir.⁸ İlk kitapta yeniliklerin ardındaki temel itki, karlarını artırma peşindeki girişimci iken, ikinci kitapta modern araştırma-geliştirme (R&D) laboratuvarlarının kurumlaşmasının sermaye birikimini garanti altına aldığı Schumpeter tarafından ileri sürülmektedir.

Schumpeter, son dönem yazılarında, R&D etkinliklerini yürütebilecek kadar büyük ve oligopolistik eğilimlere sahip olan şirketlerin, tam rekabet koşullarında

⁸ Bu bakımdan Schumpeter (1928), bir geçiş dönemini yansıtmakta ve kapitalizmde, istikrarsızlık yaratan temel bir *modus operandi* olarak girişimci yerine uzmanların düzenli araştırma etkinliğine göndermede bulunmaktadır.

gerçekleştirilemeyecek türden kitlesel üretimin sağladığı olanakları değerlendirmekte daha başarılı olduğu düşüncesini savunmaktadır (Schumpeter, 1946: 200). Böyle bir şirket, piyasa koşullarındaki değişmelere uyum sağlama biçimindeki bir tepki yerine doğrudan yeni ürünlerin yaratılması, yeni üretim ve pazarlama yöntemlerinin benimsenmesi ve böylece örgütsel ve yapısal bakımdan önemli değişiklikleri beraberinde getiren, hatta oyunun kurallarını bile değiştirebilecek türden “yaratıcı tepkiler” gösterebilir. (Schumpeter, 1947: 222). Bu tür tepkiler R&D etkinlikleri yoluyla kurumlaştırılabildiği ölçüde, girişimciden sahip olması beklenen “kişisel sezgi ve güç artık eskisine göre çok daha önemsiz hale gelecek; yerini uzmanların takım çalışmasına bırakacak, başka deyişle yenilik giderek daha otomatik hale gelecektir” (Schumpeter, 1947: 229). Yani girişimci yerini, artık kurumlaşmış olan “yaratıcı yıkım”a bırakacaktır.

Yine de Schumpeter’in düşüncesindeki böyle bir dönüşüm rekabetin işleyişi açısından çok da önemli bir fark yaratmamaktadır; çünkü girişimcinin rolünün daha çok vurgulandığı ilk durumda bile, rekabetin statik, “tam” rekabet biçiminde anlaşılması ve firmaların küçük ölçekte ve/veya çok sayıda olması gerekmemektedir. İster girişimcinin, isterse de araştırma-geliştirme etkinliklerinin rolü öne çıkarılsın, rekabet her durumda, sürekli olarak yeni kar fırsatlarının yaratıldığı, endüstri ve piyasanın sürekli olarak devrimci dönüşümler yaşadığı dinamik bir süreç olarak algılanmaktadır. Böyle bir bakış açısı ise, rekabet politikası açısından benimsenmesi gereken uygun analitik çerçevenin, statik etkinlik ya da statik rekabet kavramı olmayıp böylesine dinamik, dengesizlikler ve hatta krizler yaratma potansiyeline sahip bir rekabet anlayışı olması gerektiğini düşündürmektedir. Dolayısıyla, bir kez daha, rekabetin işleyip işlemediği değerlendirilirken benimsenecek ölçütün sadece piyasadaki firmaların sayısı ya da büyüklüğü değil, piyasaya giriş çıkışların ne ölçüde kolay olduğu, yani piyasadaki firmaların potansiyel rakiplerin baskısını ne ölçüde hissettiği olduğu söylenebilir. Bunun yanında, dinamik ölçek ekonomilerinin varlığı⁹ dolayısıyla da teknolojik değişimin öne geçmesi yoluyla rekabet sürecinin dinamizminin sağlanması, rekabet politikaları belirlenirken öne geçen sorular arasındadır. Bu yüzden ele alınması gereken temel bir sorun, böyle dinamik bir ortamda rekabet politikalarının nasıl belirlenebileceğidir.

⁹ Ölçeğe göre artan getiri varsayımının tam rekabet bakımından yarattığı sakıncalar Sraffa (1926) ve Kaldor (1972) tarafından gösterilmektedir.

Dinamik Bir Ortamda Rekabet Politikaları

Yukarıda yürütülen tartışmanın iki önemli temayı ortaya çıkardığı görülebilir. İlk olarak, rekabetin işleyişinin bir piyasada bulunan firmaların büyüklük ve/veya sayısıyla değil, piyasaya giriş çıkışın ne ölçüde kolay olduğuyula daha fazla ilişkili olduğunu ileri sürmek mümkün görünmektedir. Piyasada yerleşik firmaların dışarıdan gelecek tehditlerin baskısı altında daha etkin çalışmasının sağlanabilmesi, yarışabilirliğin özendirilmesi, ya da yeniliklerin piyasaya sokulması yoluyla gerçekleştirilebilir. Bu tartışmadan ortaya çıkan ikinci tema da, rekabetin statik bir durum olarak görülmek yerine, değişme, yenilik ve hatta karışıklığın egemen olduğu dinamik bir süreç olduğu düşüncesidir. Dolayısıyla rekabet politikaları düzenlenirken bu iki temanın dikkate alınması son derece önemlidir.

Yeniliklerin bu yenilikleri getiren firma için geçici bir monopol gücü yaratma olanağını içeren dinamik rekabet sürecinin endüstrinin genel performansını iki yolla artırdığı ileri sürülebilir (Carlin, Haskel, and Seabright, 2001: 67-68): İlk olarak bu süreç, firmaları teknoloji, organizasyon ve çaba konusundaki yenilikler yaratmaya özendirecektir. Bu bakımdan, piyasadaki yerleşik firmalar için dışarıdan gelecek tehditlere olanak sağlayacak giriş ve çıkış kolaylıklarının varlığı, endüstrinin bir bütün olarak verimliliğini artırabilir. İkinci olarak da rekabet, daha az verimli firmaların yerine daha verimli firmaların geçmesini sağlayarak Schumpeter tarzı bir seçim süreci yaratabilir. Böyle bir evrimci bakış açısından,¹⁰ belirli bir firmanın yenilikler sonucu sahip olduğu geçici piyasa gücü, bütün bir endüstri için de dinamizm yaratmaktadır, çünkü bu yenilikler, bunların uygulanması için gerekli yatırımların yaratacağı büyük miktarlarda sabit ve/veya batık maliyetlerin ortaya çıkmasına, dolayısıyla da endüstrinin yeniden yapılanmasına yol açabilir. Bir başka olasılık, sözkonusu yeniliğin taklit, aşırma ya da ters mühendislik yoluyla endüstrinin bütününe de yayılabilesidir (Carlin, Haskel, and Seabright, 2001). Bu durumda, rekabet politikaları oluşturulurken, özellikle endüstride geçerli olan teknolojinin yarattığı ölçek ve kapsam ekonomilerinin önemli olduğu durumlarda, temel hedef tam rekabete ulaşmak değil, bir yandan yarışabilirliği yerleştirirken öte yandan da endüstrinin bir bütün olarak etkinliğine katkıda bulunacak teknolojik gelişmeleri özendirmek olmalıdır.

Bununla birlikte, hem yarışabilirliği hem de “yaratıcı yıkım” sürecini özendirmek için kullanılacak spesifik politika önlemlerini tartışmaya geçmeden önce, özellikle

¹⁰ Böyle bir bakış açısı, Schumpeterci geleneğe uygun evrimci bir bakış açısını ortaya çıkarmaktadır. Bu konuda bkz. Nelson and Winter (1982), Kelm (1997), ve Malerba, *et al.* (2001).

Türkiye gibi rekabet sürecinin genel olarak işleminde sıkıntıların olduğu, çokluk geliştirmekte olan ülkelerin ya da geçiş ekonomilerinin sorunlarından söz etmek yararlı olabilir. Böyle ülkelerde, akla gelebilecek en önemli sorunlardan birisi, özellikle gelişmiş ülkelerdeki rekabet sürecini açıklamak için geliştirilmiş böyle dinamik yaklaşımların buralarda da geçerli olup olmayacakları sorusudur. Bunun nedeni, bu tür ülkelerde firmaların yaşadığı rekabet baskılarının, devletin ekonomik yaşam içinde ağırlıklı olduğu bir yapıdan daha serbest bir yapıya dönüşüm sürecinin kendi sıkıntılarından ya da liberalizasyonun yarattığı pek çok tesadüfi etken tarafından belirlenmiş olmasıdır (Carlin *et al.*, 2003: 3). Böyle ülkelerde genel olarak rekabet politikaları uygulamaya konmuş olsa bile,¹¹ bu politikaların çoğunda spesifik piyasa ya da endüstrilerde ulaşılabilecek “tam rekabet” koşullarının hedef diye alındığı, dolayısıyla hem yarışabilirliğin hem de rekabetin dinamik niteliklerinin gözardı edildiği görülmektedir. Bu durumda, bütün bir ekonominin hem ekonomik hem de politik yapısında önemli bir dönüşüm yaşanmadan işleyebilir bir rekabetin ortaya çıkmasını beklemenin aşırı bir iyimserlik olacağı söylenebilir. Bu durumda, böyle ekonomilerde rekabet politikalarının “bütüncül” bir biçimde, yalnızca belirli bir piyasa ya da endüstriyi dikkate almak yerine bütün ekonominin rekabetçi yapısını dikkate alacak biçimde belirlenmesinin gereği ortaya çıkmaktadır.

Bu bakımdan önemli olan bir nokta, böyle ülkelerin zayıf bir “rekabetçi altyapıya” (Carlin, Haskel, and Seabright, 2001; Carlin and Horvath, 2000) sahip olduklarının unutulmamasının gerektiğidir. “Rekabetçi altyapı”, rekabetin içerisinde işlediği genel bir kurumsal matrisse göndermede bulunmaktadır. Bu genel çerçeve, başka şeylerin yanı sıra, firmaların ve finansal kurumların yönetimini, mal ve faktör piyasalarının işleyişini, devletin yasal ve düzenleyici yapıları geliştirmekteki ve vergi politikalarını yürütmekteki rolünü de içerecektir. Bu bakımdan, rekabetin kendisinden beklenen rolü yerine getirebilmesi için, Avusturya iktisadının öngördüğü biçimde, yeterli biçimde işleyen bir piyasa yapısının oluşturulması gerektiği ileri sürülebilir. Bir piyasanın yeterli biçimde işleyebilmesi için de, fiyat sinyallerinin ekonomik kaynakların göreceli kıtlıklarını yansıtacak biçimde “doğru” olması esastır. Fiyatların bilgi aktarım araçları olarak işgörebilmeleri ise, ancak mülkiyet haklarının iyi tanımlanmış yasal bir çerçevede

¹¹ Özellikle geçiş ülkeleri bağlamında bu tür rekabet politikaları için bkz. Dutz and Vagliasindi(1999).

korunduğu bir durumda mümkün olabilecektir. Mülkiyet haklarının tanımlanmasının mümkün olmadığı bir durumda, piyasaların iyi işlemesi bir yana, piyasaların varolması bile mümkün değildir. Ayrıca, “yaratıcı yıkım” sürecinin işleyebilmesi için, bu fiyat sinyallerinin girişimcilere yeni ortaya çıkmış kar fırsatlarını gösterebilecek bilgi içeriğine sahip olması da gerekmektedir. Mülkiyet haklarının korunmasının zayıf ve fiyat sinyallerinin yetersiz olduğu bir ortamda, girişim faaliyetinin yaratacağı “yıkım”, verimlilik artışına yol açmayacaktır (Carlin, Haskel and Seabright, 2001).

“Rekabetçi altyapı”nın yaratılması için bir başka önemli gereklilik de, iş alemi için istikrarlı bir kurumsal yapının geliştirilmesi ile başarılı yeniliklerin piyasa tarafından ödüllendirileceği inancını pekiştiren yeterli teşviklerin sağlanmasıdır. Bu bakımdan, yapısal dönüşüm politikalarının da rekabet politikalarıyla uyum içinde olması gerekmektedir. Örneğin, spesifik olarak rekabetin geliştirilmesi hedefine yönelik özelleştirme programlarının tasarlanması gerekli olabilir (Kim and Horn, 1999: 3).

Yine bütüncül bir bakış açısıyla, farklı piyasalarda yarışabilirliğin sağlanması bakımından izlenebilecek bir başka strateji de, örneğin değişik taşıma biçimlerinin (havayolu, karayolu, denizyolu, demiryolu vs.) arasındaki rekabette olduğu gibi, benzer ihtiyaçlara yönelik farklı mallar arasındaki monopollü rekabet koşullarının geçerli olduğu türden rekabeti (*intermodal competition*) de özendirmek olabilir. Bu tür rekabet yeterince yoğun ise, belirli bir piyasada (örneğin havayolu taşımacılığında) varolan oligopolistik unsurların rekabetin işleyişini mutlaka engelleyeceği söylenemez (Kim and Horn, 1999: 5).

Öte yandan, rekabet politikasının oluşturulmasındaki en önemli esaslardan birisi, politikanın “tam” rekabet koşullarıyla nitelenmeyen spesifik piyasalardaki giriş ve çıkış engellerini dikkate alması gerektiğidir. Rekabetin kendinden beklenen dinamik rolü yerine getirebilmesi için, ekonomi genelinde piyasalardaki giriş ve çıkış engellerinin düşük tutulması son derece önemlidir, çünkü piyasaya giriş olasılığı yerleşik firmalar için önemli bir tehdit olacaktır. Bu durumda özellikle rekabet politikaları oluşturulurken piyasaya girişin kolay olmasının temel bir önkoşul olduğu açıktır. Bu tür engellerin büyük bölümü, piyasaya girebilmek için gerekli olan yatırımların yarattığı ve özellikle ölçek ekonomilerinden yararlanmak için katlanılması gerekli olan büyük batık maliyetlerden kaynaklandığı için, rekabet politikasının ilk elde bu batık maliyetleri azaltmaya ağırlık vermesi gereklidir.

Piyasaya yeni girecek firmaların katlanacakları batık maliyetleri azaltabilmek için aşağıdaki önlemler dikkate alınabilir. Herşeyden önce, piyasaya giriş için büyük bir “batık” yatırım gerekli ise, politika yapımcıları bu batık yatırımların normal üstü kar sağlamasını engellemek durumundadır. Bu bakımdan piyasaya yeni girecek firmaların piyasada varolan “batık” tesislerden makul bir bedel karşılığında serbestçe yararlanabilmeleri için hükümet müdahalesi gerekli olabilir. Yeni havayolu şirketlerinin yeni havaalanı inşa etmek yerine varolan havaalanlarından yararlanması bu bakımdan akla gelen bir örnektir (Bailey, 1981: 182; Bailey and Baumol, 1984: 124). İkinci bir önlem, batık yatırımın endüstrinin görel olarak daha yarışabilir olan bölümünden yalıtılması ve sermayenin batık kesiminin kamu otoritesi tarafından düzenlenmesi ve hatta işletilmesi olabilir (Bailey and Baumol, 1984: 124). Üçüncü bir önlem, büyük batık maliyetler gerektiren teknolojilerin yerine daha düşük batık maliyetler yaratan ya da endüstrideki bütün firmaların kullanabileceği fırsatlar yaratan teknolojilerin geçirilmesinin özendirilmesidir (Bailey, 1981: 182). Son olarak, sermaye için kiralama piyasalarının özendirilmesi, batık maliyetleri azaltabilecek bir başka önemli unsurdur (Kessides, 1990; 1991: 44). Bir endüstride kullanılan fiziksel sermaye içindeki batık kısmın payı, sermayenin dayanıklılığı, özgüllüğü ve hareketliliği gibi özelliklere bağlıdır. Sermaye harcamalarının batık olan kısmı, (i) bu sermaye için ayrılan amortisman azaldıkça, (ii) sermaye giderek daha fazla endüstri yerine firmaya özgü hale geldikçe, ve (iii) sermaye alternatif kullanım alanları arasında daha az hareketli hale geldikçe artacaktır. Bu durumda, yeniden satış ya da kiralama piyasalarının yoğunluğu, sermayenin özgüllüğü ve hareketliliğinin bir göstergesi olmaktadır (Kessides, 1990). Dolayısıyla, kiralama için vergi indirimleri, eski makine-teçhizatın yeni etkinliklerde kullanma olanağının artırılması ve bu sermayenin amortismanının yükseltilmesi batık maliyetlerin azaltılmasını sağlayabilir (Kessides, 1991: 44).

Sonuç

Bu çalışmada, uygun rekabet politikaları geliştirilirken, iki önemli noktanın dikkate alınmasının gerekli olduğu vurgulanmaktadır. İlk olarak, rekabetin işlerliği, piyasadaki firmaların sayısı ve/veya büyüklüğüne değil, bu piyasaya giriş çıkışların kolaylığına bağlı olacaktır. İkinci olarak da, rekabet statik bir piyasa durumu değil, sürekli olarak yeni kar fırsatları peşinde koşan girişimcilerin getirdiği yeniliklerin yarattığı, yapısal değişimler

yoluyla işleyen dinamik bir süreçtir. Bu iki nokta, rekabet politikaları bakımından iki önemli esası ortaya çıkarmaktadır. İlk olarak, rekabet politikaları, ekonomide mülkiyet haklarının dikkatli bir biçimde tanımlandığı ve korunduğu, dolayısıyla da piyasa fiyatlarının görece kısıtlı yansıtıcı uygun bilgisayarlar olarak davrandığı bir durumu yaratmak için ekonominin genel bir dönüşümüne girerek bir “rekabetçi altyapıyı” yaratmaya yönelmeleri gerekmektedir. İkinci olarak ise, piyasalara giriş ve çıkışların kolaylaştırılabilmesi, bunun için de esas olarak batık maliyetlerin azaltılmasını sağlayan uygun önlemlerin alınmasının gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Audretsch, D. B.; W. J. Baumol and A. E. Burke (2001), “Competition Policy in Dynamic Markets”, *International Journal of Industrial Organization*, 19, 613-634.
- Bailey, E. E.(1981), “Contestability and the Design of Regulatory and Antitrust Policy”, *American Economic Review*, 71(2), 178-183.
- Bailey, E. E. and W. J. Baumol (1984), “Deregulation and the Theory of Contestable Markets”, *Yale Journal of Regulation*, 1(111), 111-137.
- Bain, J. S. (1956), *Barriers to New Competition: Their Character and Consequences in Manufacturing Industries*. Harvard University Press, Cambridge.
- Bain, J. S. (1959), *Industrial Organization*. John Wiley & Sons, New York.
- Baumol, W. J. (1982), “Contestable Markets: An Uprising in the Theory of Industry Structure”, *American Economic Review*, 72(1), 1-15.
- Baumol, W. J. and R. D. Willig (1981), “Fixed Costs, Sunk Costs, Entry Barriers, and Sustainability of Monopoly”, *Quarterly Journal of Economics*, 95(August), 405-431.
- Baumol, W. J.; J. C. Panzar and R. D. Willig (1982), *Contestable Markets and the Theory of Industry Structure*, Harcourt Brace Jovanovich, Inc., New York.
- Baumol, W. J.; J. C. Panzar and R. D. Willig (1983), “Contestable Markets: An Uprising in the Theory of Industry Structure: Reply”, *American Economic Review*, 73(3), 491-496.
- Caldwell, Bruce (2004), *Hayek’s Challenge: An Intellectual Biography*, Chicago: Chicago University Press.

- Carlin, W. and Horváth (2000) “Competitive Pressures and Enterprise Performance in Transition Economies: Conceptual Issues and Empirical Evidence,” working paper.
- Carlin, W., Haskel, J. and Paul Seabright (2001), “Understanding ‘The Essential Fact About Capitalism’: Markets, Competition and Creative Destruction,” *National Institute Economic Review*, 175 (January), 67-84.
- Carlin, W., S. Fries, M. Schaffer and Paul Seabright (2003), “Competition, Restructuring, and Firm Performance: Evidence of an Inverted-U Relationship from a Cross-Country Survey of Firms in Transition Economies,” University College London Discussion Papers in Economics, no. 03-01.
- Dutz, M. A. and M. Vagliasindi (1999), “Competition Policy Implementation in Transition Economies: An Empirical Assessment,” European Bank for Reconstruction and Development Working Paper, No. 47, December.
- Hayek, F. A. (1937), Economics and Knowledge,” *Economica*, vol.4; reprinted in *Individualism and Economic Order*, Chicago: The University of Chicago Press, 1948, 33- 56.
- Hayek, F. A. (1945), “The use of Knowledge in Society,” *American Economic Review*, vol. 35, no.4, pp. 519-30; reprinted in *Individualism and Economic Order*, Chicago: The University of Chicago Press, 1948, 77-91.
- Hayek, F. A., (1948a), “The Meaning of Competition,” in F. A. Hayek, *Individualism and Economic Order*, Chicago: The University of Chicago Press, 1948b, pp. 92-106.
- Hayek, F. A., (1948b), “‘Free’ Enterprise and Competitive Order,” in F. A. Hayek, *Individualism and Economic Order*, Chicago: The University of Chicago Press, 107-118.
- Hayek, F. A. (1984), “Competition as a Discovery Procedure,” in Nishiyama, C. And K. Leube, *The Essence of Hayek*, Stanford, Ca.: Hoover Institution Press, 254-265.
- Kaldor, K. (1972), “The Irrelevance of Equilibrium Economics”, *Economic Journal*, 82, 1237-1255.
- Kelm, M. (1997), “Schumpeter’s Theory of Economic Evolution: A Darwinian Interpretation” *Journal of Evolutionary Economics*, 7.

- Kessides, I. N. (1990), "Market Concentration, Contestability, and Sunk Costs", *Review of Economics and Statistics*, 72, 614-622.
- Kessides, I. N. (1991), "Entry and Market Contestability: The Evidence from the United States", in P. A. Geroski and J. Schwalbach (eds.), *Entry and Market Contestability: An International Comparison*, Cambridge, MA: Basil Blackwell, 23-48.
- Kim, S. R. And A. Horn (1999), "Regulation Policies Concerning Natural Monopolies in Developing and Transition Economies," United Nations, DESA Discussion Paper No. 8, March.
- Malerba, F., R. Nelson, L. Orsenigo, and S. Winter (2001), "Competition and Industrial Policies in a 'History Friendly' Model of the Evolution of the Computer Industry," *International Journal of Industrial Organization*, 19, 635-664.
- Nelson, R. R. and S.G. Winter (1982), *An Evolutionary Theory of Economic Change*, Cambridge, MA., Harvard University Press.
- Richardson, G. B., "Adam Smith on Competition and Increasing Returns" in A. S. Skinner, and T. Wilson (eds.), *Essays on Smith*, Oxford: Oxford University Press, 1976.
- Schumpeter, J. (1911), *The Theory of Economic Development*, (revised edition: 1926) Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1934.
- Schumpeter, J. (1928), "The Instability of Capitalism", *Economic Journal*, September, pp. 361-386, reprinted in Schumpeter, *Essays on Entrepreneurs, Innovations, Business Cycles, and the Evolution of Capitalism*, Richard Clemence (ed.), New Brunswick: Transaction Publishers, 1989, pp.47-72.
- Schumpeter, J. (1943), *Capitalism, Socialism and Democracy*, 5th ed., London: George Allen and Unwin, 1976.
- Schumpeter, J. (1946), "Capitalism", *Encyclopaedia Britannica*, vol. IV, pp. 801-807, reprinted in Schumpeter, *Essays on Entrepreneurs, Innovations, Business Cycles, and the Evolution of Capitalism*, Richard Clemence (ed.), New Brunswick: Transaction Publishers, 1989, pp. 189-210.
- Schumpeter, J. (1947), "The Creative Response in Economic History", *Journal of Economic History*, Nov., p. 149-159, reprinted in Schumpeter, *Essays on Entrepreneurs, Innovations, Business Cycles, and the Evolution of Capitalism*,

- Richard Clemence (ed.), New Brunswick: Transaction Publishers, 1989, pp. 221-231.
- Schwartz, M. and R. J. Reynolds (1983), “Contestable Markets: An Uprising in the Theory of Industry Structure: Comment”, *American Economic Review*, 73(3) 488-490.
- Sharkey, W. W. (1982), *The Theory of Natural Monopoly*, Cambridge University Press, New York.
- Smith, A., *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, New York: Modern Library Edition, 1937.
- Sraffa, P. (1926), “The Laws Returns under Competitive Conditions”, *Economic Journal*, 36(144), December, 535-550.
- Tanyeri, İ. (2000), “Adam Smith’in Rekabet Analizi Üzerine”, *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18 (1), 307-320.